

Fem nivåer i utvecklingen av politisk kompetens

Thomas Jordan, november 2009.

Följande sidor beskriver karakteristiska drag i fem nivåer av politisk kompetens. Fokus ligger på hur olika grader av medvetenhet får konsekvenser för individers, grupper och rörelsers inställningar till och agerande i samhällsfrågor. Modellen kan användas till att utveckla en mer ingående förståelse av olikheterna i hur politiker, myndighetsföreträdare, chefer, politiskt aktiva människor, m.fl. tar ställning i och driver politiska agendor i samhällsfrågor. Den kan också erbjuda en startpunkt för reflektion kring det egna sättet att se på och engagera sig i politiska frågor.

De fem nivåerna kallas här:

1. **Tyckarnivån**
2. **Expertnivån**
3. **Principnivån**
4. **Mångfaldsnivån**
5. **Integrativa nivå**

De fem nivåerna är kompetensnivåer, d.v.s. de beskriver hur olika grader av medvetenhet om komplexitet, kontext, perspektiv och intressenter leder till karakteristiska typer av inställningar, värderingar och agerande. De fem nivåerna kan sägas vara fem olika typer av politiska föreställningsvärldar. Det är kanske viktigt att framhålla att det inte finns ett direkt sammanhang mellan dessa nivåer och politiska ideologier (höger-vänster). I synnerhet de tre första nivåerna förekommer i alla politiska färgkulörer (de två sista nivåerna brukar dock inte så starkt identifiera sig med ett visst parti eller en viss politisk ideologi).

Beskrivningen av nivåerna bygger på forskning om bl.a. kognitiv komplexitet, men jag vill betona att de fem nivåerna är idealtyper. Det innebär att det inte finns några anspråk på att det är just dessa fem typer av politiska föreställningsvärldar som finns och inga andra. Människor, grupper och kulturer är olika varandra på så många sätt att inga förenklade modeller kan göra rättvisa åt alla de variationer i mönster som finns. Nivåerna syftar till att ge en utgångspunkt för att känna igen mer eller mindre vanliga mönster för politisk åsiktsbildning och politiskt handlande.

De fem bladen på de följande sidorna ger för varje nivå dels en *beskrivning* av karakteristiska inställningar och beteendemönster, dels en matris som pekar ut

de egenskaper i varje nivåns medvetandestruktur som är centrala *förklaringar* till inställningar och beteendemönster.

Matriserna bygger på de fyra förklaringsdimensionerna *komplexitetsmedvetenhet*, *kontextmedvetenhet*, *perspektivmedvetenhet* och *intressentmedvetenhet*.

Komplexitetsmedvetenhet handlar om i vilken grad en person förväntar sig att samhällsfrågor är komplexa, samt i vilken grad personen faktiskt efterfrågar och använder sig av en förståelse av relevanta omständigheter, bakomliggande orsakssammanhang och komplexa systemegenskaper för att ta ställning till och agera i politiska frågor.

Kontextmedvetenhet handlar om i vilken grad en person riktar uppmärksamheten mot egenskaperna i det vidare sammanhang som enskilda frågor finns i. Ju mer uppmärksamhet som riktas mot det större sammanhang som enskilda frågor är inbäddade i, desto större är benägenheten att formulera mål och göra prioriteringar med utgångspunkt från vad som är angeläget ur ett helhetsperspektiv (hela politikområdet, hela verksamheten, hela samhället, det globala systemet). En hög grad av kontextmedvetenhet innebär att man reflekterar över hur utvecklingen i omvärlden ändrar förutsättningarna för de enskilda sakfrågorna, samt vilka konsekvenser åtgärder i enskilda frågor kommer att få på det omgivande systemet.

Perspektivmedvetenhet handlar om graden av medvetenhet om dels mönstren för hur man själv tänker och tolkar, dels de egenskaper som det egna och andra perspektiv/världsbilder/ideologier/tolkningsystem har. En hög grad av perspektivmedvetenhet innebär att man uppmärksammar hur egenskaperna i perspektiv vinklar varseblivning, tolkningar och värderingar och därmed är viktiga förklaringar till människors agerande. När man betraktar en politisk sakfråga inbäddad i ett visst perspektiv innebär det med nödvändighet att man riktar sin uppmärksamhet mot vissa omständigheter och orsakssamband, medan man inte lägger märke till andra.

Intressentmedvetenhet handlar om hur mycket uppmärksamhet som riktas mot de olika personer, grupper, organisationer och andra aktörer som berörs av en politisk fråga. Det kan handla om målgrupper för politiska åtgärder, eller intressenter som man i olika avseenden är beroende av för att kunna genomföra en åtgärd eller uppnå ett politiskt mål. En hög grad av intressentmedvetenhet innebär att man aktivt inventerar vilka intressenter som är parter i en viss politisk process, samt söker förståelse för hur dessa intressenter tänker om frågan, vilka deras intressen är, vilka bilder de har om andra intressenter och hur man kan gå till väga för att hantera relationerna till dessa intressenter så att man uppnår goda resultat.

1. Tyckarnivån

- Har många onyanserade, osorterade och kategoriska åsikter om politiska frågor. Faller ofta kategoriska värdeomdömen om personer, grupper, sakfrågor.
- Talar om grupper (t.ex. etniska grupper, män/kvinnor, politiker, arbetsgivare/arbetare, fackföreningar) i generaliserande, stereotypa och starkt värderande ordalag.
- Förespråkar enkla och drastiska åtgärder som snabbt ska komma tillrätta med konkreta problem, men som inte riktar sig mot problemens bakomliggande orsaker.
- Resonerar i kategoriska termer av rätt och fel och ser inga skäl till att inte alla ska kunna inse och agera i enlighet med dessa kategoriska rättesnören.
- Saknar stabilt engagemang för principiella värden och kvaliteter, som t.ex. rättssäkerhet, likabehandling, skydd för personlig integritet, processer som syftar till noggrann prövning av omständigheter.
- Stark benägenhet till Vi-Dom-tänkande, ofta med starka inslag av antagonism, t.ex. i form av sarkasmer.
- Frånvaro av empati för personer och grupper som kategoriseras som "Dom."
- Ointresserade av att ta reda på mer information och av att pröva hållbarheten i argument och resonemang.
- I den mån dessa personer organiserar sig politiskt kännetecknas rörelserna av starka opportunistiska ledare *eller* starka inre konflikter och maktkamper *och/eller* politiska program bestående av rigida påståenden, åsikter, åtgärder, ev. med inslag av mytologiska motiv (De Godas kamp mot det Onda).

TYCKARNIVÅN	
Komplexitets-medvetenhet	Saknar förväntning om att det kan finnas särskilda omständigheter respektive bakomliggande orsaker som är betydelsefulla för politiska frågor. Läger inte märke till de omständigheter, orsakssammanhang och möjliga konsekvenser i senare led som kan innebära att enkla lösningar inte fungerar.
Kontext-medvetenhet	Sätter inte enskilda frågor i relation till större sammanhang, t.ex. vilka konsekvenser åtgärder i enskilda frågor kan tänkas få för samhället på längre sikt.
Perspektiv-medvetenhet	Läger inte märke till det egna tolkandet, egenskaper i eget perspektiv. Omedveten om åsikters perspektivberoende, ointresserad av andras synsätt.
Intressent-medvetenhet	Svag intressentmedvetenhet, intresserar sig inte för hur andra upplever sin situation. Bilder av andra består huvudsakligen av knippen med fasta egenskaper. Svag benägenhet att lägga märke till individuella skillnader och förutsättningar.

2. Expertnivån (mytisk-rationell nivå)

- Har ofta goda kunskaper inom sitt intresseområde, som dock är avgränsat till visst politikområde.
- Fokus på att lösa problem och driva frågor inom sitt eget kompetensområde, med starkt engagemang för god kvalitet i enlighet med det egna hantverkets kvalitetsnormer. Svag benägenhet att härleda mål, prioriteringar och strategier utifrån ett helhetsperspektiv på samhället.
- Har en konkret historieskrivning/berättelse med tydliga "vi" och "dom," där "vi" står för det moraliskt riktiga, medan "dom" drivs av moraliskt tvivelaktiga motiv.
- Framsteg förutsätter att "vi" är starkare än "dom," d.v.s. har majoritet, makt, starkare position, kan manövrera bort de andra från inflytande.
- Saknar liksom Tyckarnivån stabilt engagemang för principiella värden och kvaliteter, som t.ex. rättssäkerhet, likabehandling, skydd för personlig integritet, processer som syftar till att reducera godtycke och förhastade slutsatser.
- Färdiga uppfattningar med mycket värdeomdömen om personer och grupper.
- Säkra på att de har rätt.
- Ointresserade av andra, alternativa synsätt.
- Snabba att avfärda det som inte passar in i eget synsätt och uppfattningar.
- Stark tendens till "Vi-Dom"-indelningar, men modererar vad de säger om "De andra" med hänsyn till vad som är acceptabelt språkbruk i det sociala sammanhang de befinner sig i.
- Kan ansluta sig till politiska rörelser som förespråkar ett radikalt annorlunda samhälle, utan att ha realistiska strategier för hur förändringen ska ske.

EXPERTNIVÅN	
Komplexitets-medvetenhet	Har inom det egna intresseområdet förväntning om att man behöver ta hänsyn till särskilda omständigheter för att kunna göra bra bedömningar.
Kontext-medvetenhet	Har fokus på det egna hantverket/de egna hjärtefrågorna. Svagt intresse för den större kontexten innebär ofta svag insikt i vilka restriktioner, förutsättningar och konsekvenser det omgivande sammanhanget innebär för de egna problemställningarna.
Perspektiv-medvetenhet	Lägger inte märke till det egna tolkandet, egenskaper i eget perspektiv. Omedveten om åsikters perspektivberoende, ointresserad av andras synsätt. Inbäddad i berättelse av mytisk-rationell karaktär.
Intressent-medvetenhet	Svagt intresse för hur andra upplever sin situation. Riktat inte uppmärksamheten mot bakomliggande orsaker till intressenters inställningar och beteenden.

3. Principnivån

- Har övertygelser om vilka orsakssammanhang som styr samhällsutvecklingen och använder dessa övertygelser för att härleda inställningar i olika politiska frågor.
- Har en ideologi/ett värdesystem som har betydande grad av intern konsistens, men är benägna att se politiska frågor enbart i ljuset av det egna tolkningssystemet.
- Måna om att leva upp till de allmängiltiga principer de tror på: respekt för rättigheter, allmängiltiga moraliska principer, etc.
- Verkar för att politik och förvaltning ska styras så att principer, inte godtycke och personliga relationer, styr beslut och handläggning.
- Har tydliga föreställningar om roller i politik och förvaltning och ser det som viktigt att man lever upp till de normer och förväntningar som är kopplad till rollen, även om man privat har avvikande känslor och sympatier.
- Utgår från att det finns orsaker, förklaringar, till samhällsfenomen och att framgångsrik politik förutsätter att man påverkar dessa orsakssammanhang.
- Efterfrågar hållbara argument och faktastöd för uppfattningar och åtgärdsförslag.
- Har i allmänhet stark resultatorientering, där övergripande mål för verksamheter och politiska åtgärder formuleras och används för att utvärdera resultat.
- Är intresserade av att pröva om deras uppfattningar/tolkningar håller för kritisk granskning.
- Är inte på allvar intresserade av/nyfikna på andras värdbilder och tankesätt.
- Kombinerar tolerans för oliktankandes rättigheter med en världsbild där det egna perspektivet ses som riktigare än andra perspektiv. Politiska ideologier ses som rivaler.
- Räkner med att olika samhällsgrupper har egna intressen och motiv som måste jämkas genom förhandlingar och överenskommelser.

PRINCIPNIVÅN	
Komplexitets-medvetenhet	Förväntar sig att det finns bakomliggande orsaker som kan förklara samhällsföreteelser. Har ett perspektiv byggt på föreställningar om principiella orsakssamband.
Kontext-medvetenhet	Hög grad av resultatorientering, där målen formuleras utifrån verksamhet, politikområde.
Perspektiv-medvetenhet	Klar medvetenhet om möjligheten till felslut p.g.a. bristfällig information, kunskap. Svag medvetenhet om egenskaper i eget perspektiv.
Intressent-medvetenhet	Förväntar sig och har förståelse för att andra intressenter har legitima skäl att ha egna intressen att värna om.

4. Mångfaldsnivån

- Klar medvetenhet om att alla människor, inklusive man själv, ser och tolkar omvärlden med hjälp av ett perspektiv som har vissa egenskaper. Perspektiv uppkommer genom socialisering och är i sig förklaringar till värderingar, synsätt, preferenser, beteenden samt vad man ser och inte ser.
- Ofta starkt kritisk till tendenser att vissa grupper, särskilt sådana med formell eller informell makt, ser sig som överlägsna andra.
- Förväntar sig att det finns komplexa och kanske unika förutsättningar och orsakssammanhang som behöver utforskas och förstås innan man faller omdömen och fattar beslut.
- Starkt engagemang mot fördomar, stereotyper och konventioner
- Söker efter och engagerar sig för allmänmänniskliga värden som är giltiga oberoende av ideologier och trosuppfattningar (t.ex. respekt, integritet, människovärdighet, hållbar utveckling, tolerans, medkänsla).
- Aktivt intresserade av att lära känna och förstå olikartade perspektiv och synsätt, bl.a. som ett sätt att bättre förstå egenskaperna i det egna perspektivet.
- Ofta angelägna om att bidra till processer som bjuder in till reflektion och förändring av perspektiv, synsätt, värderingar.
- Ser arbete med att påverka och förändra systemegenskaper (så som normer, kultur, regelverk, organisationsstrukturer, strategiska mål, arbetsformer, etc.) som en central politisk uppgift.
- Har ett personligt behov av att det egna politiska engagemanget ska vara meningsfullt i förhållande till allmänmänniskliga värden respektive samhällsutvecklingen i stort (så som hållbar miljö, global rättvisa, ett samhälle präglad av respekt för integritet och tolerans för olikheter).

MÅNGFALDSNIVÅN	
Komplexitets-medvetenhet	Förväntar sig att det finns komplexa orsakssammanhang. Medveten om systemisk kausalitet, intresserad av att påverka hur system fungerar.
Kontext-medvetenhet	Prioriteringar härleds från en tydlig medvetenhet om det större sammanhagens komplexa utvecklingsmönster och behov (samhälle, kultur, miljö, normer, etc.).
Perspektiv-medvetenhet	Medveten om att perspektiv har egenskaper och därför inte kan vara absoluta. Söker värden som är universellt giltiga, bortom ideologier och religion. Medveten om att det egna perspektivets egenskaper med nödvändighet vinklar varseblivning och bedömningar.
Intressent-medvetenhet	Utpräglat intresse för hur andra tänker och tolkar; vilka värdesystem de har. Intresse för att finna sätt att upprätta och gestalta relationer till olika intressenter som möjliggör gemensam problemlösning.

5. Integrativa nivå

- Stark benägenhet till strategisk överblick, ser enskilda frågors relation till strategiska mål och till andra delar av komplexa sammanhang (omvärldsförändringar, olika intressenter med olika perspektiv, organisatoriska förutsättningar och trender, etc.).
- Intresserar sig för långsiktiga samhällsförändringar (t.ex. internationalisering, värderingsförändringar, ändrade villkor genom nya teknologier, miljöfrågor) och vad de betyder för egna ansvarsområden.
- Svag bindning till ideologier, tror inte på det meningsfulla med att formulera fasta politiska program i ett mycket komplext samhälle med många parallella processer som styr vad som är möjligt och omöjligt att uppnå i varje situation.
- Starkt engagemang för existentiella värden, där dock det konkreta innehållet måste utformas efter förutsättningarna i den aktuella situationen.
- Inriktning på att pragmatiskt söka fungerande lösningar på strategiskt betydelsefulla frågor med hänsyn till den unika situationens förutsättningar och öppningar.
- Grundmurat icke-antagonistiskt förhållningssätt. Ser egenskaperna i människors föreställningsvärldar som förklaringar till deras ställningstagande och agerande.
- Stark processorientering: intresse för att i samverkan utforska problemkomplex, lära av andra och utveckla kreativa strategier.
- Påtaglig innovationsförmåga, experimenterar med olika möjligheter i tanke och handling.
- Prestigelös inställning, erkänner misstag och har svagt behov av offentligt erkännande.

INTEGRATIVA NIVÅN	
Komplexitets-medvetenhet	Förväntar sig att det finns komplexa systemiska orsakssammanhang på olika skalnivåer som interagerar med varandra. Använder olika perspektiv för att reflektera över olika typer av komplexitet (t.ex. ekonomisk, psykologisk, kulturell, sociala processer, fysiska strukturer)
Kontext-medvetenhet	Intresserad av långsiktiga förändringsmönster och egenskaper i samhället i stort. Söker möjligheter att tjäna syften som är meningsfulla i ett existentiellt och/eller samhällsligt helhetsperspektiv.
Perspektiv-medvetenhet	Starkt utvecklad perspektivmedvetenhet, använder sig av flera perspektiv för att förstå komplexa frågor och utveckla strategier. God insikt i egenskaperna i det egna perspektivet. Svag identifikation med viss ideologi, världsbild.
Intressent-medvetenhet	Förväntar sig att alla aktörer har sina egna föreställningsvärldar, som förklarar deras inställningar, åsikter och agerande. Ser förståelse av andras perspektiv och identifikationer som nycklar till att bygga produktiva relationer.